

Paár Ádám

Koronás demokráciák. A monarchiák tanulóképessége Európában III.

Négyrészes sorozatunkban arról írunk, hogyan használják a nyugati demokráciák a monarchia időszakához kapcsolódó történelmi szimbólumokat. A monarchikus jelképek használata széles körben elterjedt Magyarországon 2010 óta. Az előző két részben nyújtottuk a monarchia és köztársaság változásának történelmi áttekintését. Most a monarchia társadalmi szerepvállalásáról írunk a szociális állam kialakulásában.

A monarchia és demokrácia összefüggéséről szóló sorozatunk első két részében a ma létező parlamentáris monarchiák múltjáról, valamint a mai köztársaságok némelyikében létező monarchista mozgalmakról írtunk. Megállapítottuk, hogy a köztársaság mint államforma és kultúra csak lassan nyert teret Európában, és a kultúraváltás során az újonnan alakult köztársaságok sok mindent megőriztek a szimbólumok terén a monarchikus időszakból (utaltunk e tekintetben a san marinói, ír cseh, szerb, horvát példákra, vagy éppen a magyarra, ld. Szent Korona szerepe, koronáscímer, koronaórség). Láthattuk, hogy számos országban monarchista mozgalmak működnek, nem maradva meg csupán a történelmi nosztalgiánál.

Francia-, Olasz- és Magyarországot vizsgáltuk meg részletesen. Francia- és Olaszországban léteznek a legrégebbi idők óta királypárti mozgalmak, amelyek egy köztársaság keretében tevékenykednek. Franciaországban a köztársaság hosszú ideig válságban volt. A republikánus politikai tradíció megerősödése a II. világháború idején az ellenállásnak volt köszönhető, amely összebékítette a köztársasági és monarchista hagyományokat, majd Charles de Gaulle tevékenységének, amely az V. Köztársaság megalapításával szilárd alapra helyezte a respublikát. Míg Olaszországban a II. világháborút követően a politikai elit népszavazással, Magyarországon népszavazás nélkül intett búcsút a királyságnak.

Fölmerül a kérdés, ahol királyság van, ott minek köszönhető a stabilitás és kiszámíthatóság (amelyre a monarchista mozgalmak szívesen hivatkoznak). A *Constitution Unit* nevű intézet két politológus és történész végzettségű szerzője, Robert Hazell és Bob Morris öt feltétel teljesülésében látják a monarchia stabilitásának zálogát: az uralkodó politikai semlegessége, távolmaradás a politikai botrányoktól és a korrupciótól, a kisméretű királyi család, a nem trónörökös családtagok magánszférájának biztosítása és az elszámoltathatóság.

Furcsa módon nem említik a politikai polarizáltságot, holott a monarchiák hívei általában az erősen polarizált közélettel érvelnek, mondván, a monarchiákban az uralkodó azért képes semleges maradni, mert az államfői hivatalt nem választás útján töltik be, ellentétben a köztársasági elnökökkel, akiket akár közvetlenül, akár parlamenti képviselői útján a nép választ meg. Sokan úgy vélték a rendszerváltozás után Közép- és Kelet-Európában, hogy egy öröklött hivatalt betöltő személy kiegyensúlyozó szerepet játszhatna az egymással élesen konfrontálódó eszmei-politikai táborok között. Sokan föltették a kérdést az idők során a köztársaságokban, amit Maurice Druon, az *Elátkozott királyok* sorozat írója: „vajon többször döntenek-e helyesen a szavazóurnákhoz járuló népek, mint a kromoszómák?”¹

¹ Maurice Druon: Az országvesztő. Elátkozott királyok VII. Bp., 2002., Európa Könyvkiadó. 11.

Megállapítottuk, hogy a polarizáltság tekintetében a három vizsgált ország – Francia-, Olasz- és Magyarország – hasonlít, mégse beszélhetünk a monarchista mozgalmak sikerességéről, sőt, ellenkezőleg: mindhárom országban a királpárti érzület megmarad szubkultúrának. Úgy tűnik tehát, önmagában a polarizált közélet még nem stabilizálja a monarchista erők helyzetét a politikai térben.

Sorozatunk következő részében arra térünk ki, hogyan szolgálta a monarchia a társadalmat a nyugat- és észak-európai országokban a 20. század második felében. Az uralkodóházak sorra elveszítették a közvetlen hatalomgyakorlás jogosítványait, miközben a szimbolikus presztízszt megőrizték. Furcsa módon hatalmi jogosítványaik elvesztéséhez a legtöbb esetben éppen maguk járultak hozzá. Az uralkodóházak nem álltak a demokratizálódást elősegítő reformok útjába. Bemutatjuk a monarchiák helyzetét a szociális reformok időszakában, részletesen is kitérve a szociálisan éllovas Svédországra, majd rövidebben az uralkodóházak egyházi szerepével és magánéletével foglalkozunk.

A monarchia és a szociális állam

Ha a jóléti állam legfejlettebb formáit összevetnénk azzal, mely észak- és nyugat-európai államokban vannak monarchiák, akkor arra az – elsőre talán meglepő – eredményre jutnánk, hogy a legfejlettebb jóléti

államok többsége – a német ajkú országokat és Finnországot leszámítva – monarchia. Itt mindenekelőtt a három skandináv országra (Dánia, Svédország, Norvégia) és a három Benelux-országra (Hollandia, Belgium, Luxemburg) gondolhatunk. Velük szemben áll a szintén fejlett jóléti és köztársasági Németország, Ausztria, Svájc és Finnország. A legfejlettebb jóléti államok 60%-a tehát monarchia, pontosabban parlamentáris monarchia (amelyben az uralkodónak ki kell neveznie a parlament által megválasztott kormányfőt).

Rögtön felvetődik a kérdés: vajon a monarchiának volt-e pozitív szerepe a magas szintű szociális állam kiépítésében, megalapozásában? A kérdésre egy bonyolult válasz adható. Ha mélységében vizsgáljuk a kérdést, akkor az uralkodók szerepe nélkülözhetetlen: a jóléti állam elsősorban a társadalomba beágyazott, az 1930-60-as évek társadalmát nagymértékben lefedő kereszténydemokrata és szociáldemokrata pártok, pártcsaládok érdeme, de a jóléti intézkedések nem valósulhattak volna meg akkor, ha évtizedekkel korábban reformokkal nem biztosítják az általános választójogot, titkos szavazást, a nők választójogát, egyszóval a politikai rendszer reformját. Az uralkodóknak abban volt szerepük és felelőségük, hogy nem álltak a kikerülhetetlen változások útjába.

Az, hogy a szegények, munkások, parasztok, valamint a kispolgárság szegényebb csoportjainak érdekét képviselő liberális demokrata, kereszténydemokrata és szociáldemokrata pártok

parlamenti erővé válhattak, és sikeresen politizálhattak a jóléti reformok érdekében, nagyrészt a politikai rendszer reformjának volt köszönhető. Annak pedig, hogy a választójogi harcok győzedelmeskedjenek, szükségszerű előfeltétele volt az, hogy az uralkodók ne álljanak erőszakkal ellent a parlamenten kívüli erők akaratának.

Tehát a jóléti állam kialakulását egy kétlépcsős folyamatként képzelhetjük el: első fázisban a *politikai rendszer* reformjára volt szükség, amelynek eredményeként minden akadály elhárult a népfelség elől, és az uralkodók hozzájárultak hatalmuk korlátozásához, majd a második fázisban a *szociális reform* vehette kezdetét. Az első fázisban az uralkodónak nagy szerep jutott, leginkább abban a tekintetben, hogy ne hallgasson a már birtokon belől lévő konzervatív és liberális pártokra, amelyek számára kényelmes a váltógazdaság, és akik minden kívülről jöttet „fölforgatónak” titulálhatnak.

A konzervatívok és liberálisok számára természetesen kényelmes, hogy a kereszténydemokrata és szociáldemokrata tömegpártok nincsenek jelen a törvényhozásban. Ez egy elég bonyolult, háromszereplős érdekkonfliktus, amelyben az uralkodót meg kell győzni, hogy a parlamenten kívüli erők nem fenyegetik a főnálló rendet, nem akarnak forradalmat, miközben a parlamenten kívüli erőknek is önmérsékletet kell tanúsítaniuk (ez nyilván leginkább a szociáldemokrata pártokat érintette, és a parlamentbe kerülés érdekében le kellett mondaniuk a radikalizmus egy bizonyos mértékéről).

Például el kellett vetniük a köztársaság kikiáltását, előbb pragmatizmusból, majd véglegesen).

A 20. század elején heves választójogi küzdelem színhelye volt Európa. A szociáldemokrata pártok mindenhol követelték az általános választójogot és a titkos szavazást. Norvégiában már 1913-ban, Dániában 1915-ben megadták az általános választójogot. Svédországban 1907-ben minden férfi megkapta a választójogot. 1917-ben a nők is választójogot kaptak, ezzel megvalósult az általános választójog. Az 1917-es parlamenti reform jelentősen korlátozta az uralkodó hatalmát, véget vetve az addigi kvázi abszolutisztikus királyi hatalomgyakorlásnak. Hollandiában és Luxemburgban 1919-ben történt az általános választójog biztosítása. Ám az általunk mintaértékű demokráciának gondolt nyugat-európai országok némelyikében az általános választójogért vívott küzdelem elhúzódott. Belgiumban és Franciaországban 1948-ban adták meg az általános választójogot.

Sajátos módon két monarchista berendezkedésű európai miniállam volt a sereghajtó a választójogi reformfolyamatban. Monaco 1962-ben terjesztette ki választójogot a nőkre, majd Liechtenstein hasonló lépésével 1984-ben a közéleti hímsovinizmus utolsó európai bástyája is elesett (addig a liechtensteini hercegek úgy vélhették: a hercegné és a család tagjai választójog nélkül is rendelkeznek informális befolyással a közügyekre – amely családi ügy –, a túlnyomórészt paraszti nőlakosságnak meg nincs szüksége a választójogra,

hiszen a templom és a hagyomány eligazítja őket. De az idők megváltoztak az 1980-as évekre).

ország	általános választójog megvalósulásának időpontja
Belgium	1948
Dánia	1915
Hollandia	1919
Liechtenstein	1984
Luxemburg	1919
Monaco	1962
Nagy-Britannia	1928
Norvégia	1913
Spanyolország	1933 (ez időben az államforma köztársaság)
Svédország	1917

Az általános választójog bevezetése európai monarchiákban

info@meltanyossag.hu

www.meltanyossag.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

Ugyanakkor nem szabad a választójog megadását és a jóléti állam kiépülését mechanikusan összekapcsolni! Természetesen a választójog biztosítása nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy a szociális jogokat zászlajára tűző pártok bekerülhessenek a parlamentbe (hiszen fölismerik, hogy kívülről nem képesek megdönteni a rendszert), ám ez még önmagában nem magyarázza meg, hogy Svédország és Norvégia miért őrizte meg a jóléti rendszert, és Nagy-Britanniában miért fordult vissza a folyamat. Holott nyilvánvalóan az uralkodók mindkét országban szívügyüknek tekintették állampolgáraik szociális ellátásának bővülését.

Számos egyéb eseti tényező is befolyásolja a jóléti állam mélységét, például a kormányzati ciklusok. Nagy-Britanniában 1945-től egy államosításokon alapuló, vegyes gazdaságot működtető jóléti rendszer alakult ki a Munkáspárt vezetésével, ám amint a munkáspárti kormányok elveszítették a hatalmat, a Thatcher-érában a folyamat radikálisan megtört, majd visszafordult. A brit uralkodók, VI. György (1936-1952), majd II. Erzsébet (1952-) ugyanúgy elfogadták az államosításokat, ahogyan később a Thatcher-féle privatizációt. Svédországban a királyság együtt élt a hosszú szociáldemokrata ciklussal (1932-1973), s a konzervatívok félelme ellenére a kormányzás nem vezetett a monarchia eltűnéséhez (bár Olof Palme az 1974-es alkotmányreformmal jelentősen szűkítette a király jogait), s az állam növekvő szociális szerepe sem vezetett el a gazdaság összeomlásához.

A brit és a svéd esetben az uralkodók elfogadták a fönnálló pártrendszerből és a választási konstellációból fakadó erőviszonyokat, s alávetették magukat a „nép” akaratának. Nem az uralkodók, hanem a választók döntöttek abban, mikor melyik politika kapott támogatást. Az uralkodók mindössze elfogadták a „korszellemet”, amely a választás eredményében manifesztálódott.

Az uralkodók hozzájárultak saját, régmúltból örökölt hatalmuk csökkentéséhez. Vegyük alapul a manapság afféle szuper-jóléti államnak tekintett Svédországot! A 19. században az uralkodó rendkívül széles jogkörrel rendelkezett. Az északi ország belpolitikája érintetlen maradt az 1848-as forradalmi hullámtól, ami azonban nem jelentette azt, hogy az állampolgárok elégedettek lettek volna a fönnálló rendszerrel. Számos reformkör alakult az országban a már létező, tiszteletre méltó parlamentáris rendszer reformjával. Bármilyen furcsa, Svédország parlamentje, a *Riksdag* jóval később haladta meg a rendiséget, mint a magyar országgyűlés: míg utóbbit már 1848 nyarán népképviselési alapon hívták össze, a svéd *Riksdag* 1866-ban vált rendiből valóban népképviselési elven alakult törvényhozássá.

A kétkamarás parlament látszatra demokratikusabb alapon szerveződött, mint a korabeli magyar vagy angol: a parasztság is képviseltette magát. Csakhogy a választójogot szűken szabták meg, abból az elvből kiindulva, hogy azok döntsenek az ország ügyeiben,

„akiknek van mit megvédeniük”. A konzervatív elv fékezte az új társadalmi problémák megjelenítését a törvényhozásban.

Beállt tehát a korábban és azóta is oly gyakori állapot: a társadalmi változások gyorsabban dübörögtek, mintsem arra a konzervatív elit, a széles jómódú birtokos parasztsággal szövetségben, képes lett volna reagálni. Alkalmazkodási válság alakult ki a politikában: az elit nem tudta kezelni a hirtelen változásokat. Svédországot 1870 táján érte el az ipari forradalom: az iparosodás révén új problémák jelentek meg az addig egyöntetűen agrárállam karakterű országban. A modernizáció elvezetett nagyon igazságtalan társadalmi viszonyokhoz, azok pedig kilökték a társadalomból az ellenállást. A parasztpártok, a munkásmozgalom és a liberális demokrata reformkörök egyszerre követeltek több jogot, s mindenekelőtt a parlamenti rendszer mélyreható reformját. „Általános választójog”, ez volt a közös többszörös, vagy ha úgy tetszik, minimum, amelyben a parasztpártiak, szociáldemokraták és liberális demokraták egyetértettek.

A köztársasági propaganda lehetetlen volt az országban. Csak az 1889-ben alakult baloldali párt, a Svédország Szociáldemokrata Pártja programja vetette föl a köztársaság kikiáltását. 1917-ben az alkotmányreform megnyirbálta az uralkodó jogait. Ehhez a király, V. Gusztáv (1907-1950) kénytelen volt hozzájárulni, különben azt kockáztatta, hogy az országban kialakult forradalmi helyzet belobban.

1909-ben a választójogi harc elérte részleges sikerét: kiterjesztették a választójogot a nagykorú férfiakra, jövedelmi és társadalmi különbség nélkül. A következő választáson az addig együtt haladó liberálisok és szociáldemokraták már versenytársként vettek részt. Az I. világháború idején az élelmiszer-szállítások nehézségei miatt az élelmiszerhiány fokozódott, és az országot ismét elborították a sztrájkok, tüntetések 1917-18-ban. Az 1917-es válság csúcspontján, rövid kitérő után, ismét a liberálisok alakítottak kormányt Nils Edén vezetésével, aki fölmérte a veszélyt: amennyiben nem teljesítik a szociáldemokrata mozgalom követeléseit, és nem vonják be a szociáldemokráciát valamilyen módon a kormányba, akkor az elit és az uralkodó a forradalmat kockáztatja. Mindössze meg kellett győzni az uralkodót az abszolút királyi hatalom fölszámolásáról.

A szociáldemokraták Hjalmar Branting vezetésével beléptek az Edén-kormányba. Ezt a konzervatív elitnek is tudomásul kellett vennie, noha eleinte félelemmel tekintettek a munkásmozgalomra. Természetesen nem minden liberális volt elragadtatva a koalíciós kormányzás ötletétől, hiszen sokan hasonlóan gondolkodtak, mint a konzervatívok (a másik oldalon pedig a baloldali szociáldemokrata ellenzék ekkorra már saját pártot alapított, Baloldali Szocialista Párt néven, amelyből később a kommunista párt nőtt ki).

A király kinevezte az új kormányt, amely befejezte az 1909-ben megkezdett munkát: immár deklarálták az általános, nőkre is kiterjedő választójogot. A szociáldemokraták először kaptak lehetőséget a skandináv ország történetében a politikai vezetésre (korábban előfordult más országban, hogy szocialista miniszterek kerültek kormányzati pozícióba, és egy év múlva, 1918-ban Magyarországon is hatalomra kerültek a szociáldemokraták, a Károlyi Mihály vezette kormányban). Svédország elkerülte a forradalmat az elitek és a király kompromisszumkészségének, békés megegyezésének köszönhetően. Az általános választójog bevezetése a szociáldemokratákat is visszalépésre készítette: a párt lemondott a köztársaságról és a parlament felsőházának eltörléséről. A király pedig föladta a tulajdonképpeni abszolutisztikus kormányzást, meghallva az idők szavát.

Az 1930-as évek végétől az 1960-as évek végéig tartott a jóléti állam klasszikus formája kialakulásának folyamata. A három oldal (király, a pártok, valamint a munkáltatói és munkavállalói érdekszervezetek) konszenzusra jutott abban a kérdésben, hogy prioritásként kell tekinteni a társadalmi igazságosságot és a teljes foglalkoztatottságot, ám mélyreható államosítások nélkül. Amíg a szociális jogok megvalósítása volt napirenden, az államforma kérdése háttérbe szorult. A szociáldemokrácia baloldalát és a kommunistákat leszámítva konszenzus uralkodott a monarchia kérdésében. Jellemző egyébként a svéd politikai élet pragmatizmusára,

hogy bár az államforma kérdésében a két szocialista irányzat álláspontjai kibékíthetetlenek voltak, a kommunisták mindvégig támogatták kívülről a szociáldemokrata kormányokat.

Az 1950-es években a szociáldemokrata író, Wilhelm Moberg kezdeményezett vitát a királyság kérdéséről. Moberg köztársasági mozgalma pusztán létezésével jelezte, hogy a svéd társadalom öntudatosabb lett, nem fogadta már el a készen kapott társadalmi értékeket. Olof Palme miniszterelnöksége jelentett éles váltást. Palme fölmelegítette a Svédország Szociáldemokrata Pártja korábbi programját a királyi hatalom korlátozásáról. A Palme nevéhez kötődő 1974-es alkotmányreform révén a szociáldemokrácia két régi követelése megvalósult: a parlament, a *Riksdag* egykamarás lett, és a király személye szimbolikussá vált. Az alkotmány értelmében a király egyedüli feladata a reprezentáció lett. Ekkor foglalták először írásba, hogy „az államhatalom a népet illeti meg.”

Ugyanakkor garantálták a király és királyné személyét megillető jogokat és kötelességeket. Így leszögezték, hogy a király és királyné csak polgárjogi és gazdasági ügyekben vonható felelősségre, ám ha a hivataluk véget ér, akkor büntetőügyekben is. A királyt és a királynét megillető jogok azonban nem terjednek ki sem a királyi család egyéb tagjaira, sem az udvartartás tagjaira. A svéd király megúszhat akár egy gyilkosságot is, de a legutolsó fillér elherdálását vagy elsikkasztását is számon kérik rajta. Ugyanakkor a hercegekre ez a kedvezmény már

nem vonatkozik. Őket már büntetőjogi eljárásba is bevonhatják vádlottként. A svéd példa tipikus arra, hogy egy országban az uralkodóház békésen föladjja addig gyakorolt jogosítványait. Mindeközben az ország nagyfokú szociális és gazdasági átalakuláson ment keresztül.

Mit vonhatunk le tehát tanulságként? A 20. század elején olyan folyamatok indultak el Európában, de egyébként az egész világban (választójogi küzdelem az általános, nőkre, szegényekre és kisebbségekre kiterjedő választójogért, a szociális kérdés kiéleződése), amelyek kívülről fenyegetést jelentettek az addigi elit honoráciorpártjai által folytatott klubszerű politizálásra. A 20. század elejétől kezdve egyre több országban vezették be az általános választójogot. Ugyanakkor az uralkodók azzal, hogy távol tartották magukat a politikai küzdelemtől, és a törvények szentesítésével hozzájárultak a királyi hatalom ellenfeleinek parlamentbe kerüléséhez, kihúzták az ellenzék méregfogát: mivel a követeléseik teljesültek, a radikális demokrata és szociáldemokrata ellenzéknek nem állt többé érdekében az államforma kérdésének feszegetése.

Az uralkodók egyházi szerepvállalása

A Seymour Martin Lipset és Stein Rokkan által fölállított törésvonal-elmélet szerint a 19. századi Nyugat-Európát egyebek között az állam

és egyház közötti konfliktus is élesen megosztotta. A szekularizáció, a laikus vallásoktatás bevezetése, az egyház évezredes oktatási monopóliumának megkérdőjelezése Olaszországtól Belgiumig szembefordította egymással a (nemzet)állam és az egyház híveit. Különös tekintettel vonatkozott ez a római katolikus egyházra, amely ráadásul – a protestáns egyházakkal szemben – világméretű szervezet, élén egy abszolút uralkodói jogosítványokkal rendelkező személlyel.

Az állam és egyház közötti konfliktus a 20. században veszített erejéből, ám számos országban mai napig éles kérdés, hogy az egyház és állam legfelső szinteken nincs elválasztva. Az angol uralkodó VIII. Henriktől máig az anglikán egyház feje (ráadásul viseli a „hit védelmezője” címet, amelyet VIII. Henrik Luther-ellenes pamfletje miatt nyert a pápától). A skandináv országokban az uralkodók váltak a protestáns, esetükben lutheri tanok támogatóivá, és a királyok egyházpolitikája ugyanoda vezetett, mint VIII. Henrik Angliájában: a szerzetesrendeket betiltották, kolostoraikat föloszlatták, lakosaikat szélnek eresztették, és az uralkodó vált az immár Rómától teljesen önálló egyház fejévé. Ez egyben azt is jelentette, hogy az evangélikus egyház és a dinasztia egymás támaszai lettek. Katolikus a legutóbbi időig nem tölthetett be magas hivatalt ezekben az országokban.

A protestáns egyház és a protestáns uralkodó összjátéka kétségtelenül segítette az egységes uralom megteremtésében. Ám a 20. század második felében a társadalmi változások a liberalizálás irányába

tolták el az egyházakat. Egyrészt általában véve a [vallásosság csökkenése](#) tapasztalható a skandináv országokban, másrészt a hagyományos paraszti közösségek fölbomlásával, az iparosítással és polgárosodással együtt járó változások a hitélet átalakulásához vezettek, konfliktust előidézve az egyházakon belül a „modernisták” és a „tradicionalisták” között, végül pedig az sem elhanyagolható tény, hogy ezek az ország mindaddig népesség-kibocsátó országokból a bevándorlás célországai lettek.

Svédországban az evangélikus vallás államvallás jellege megszűnt 2000-ben, és ezzel a király vallási pozíciója visszaszorult a társadalomban. Norvégiában megmaradt az evangélikus államvallás, csak hogy 2012 óta a király már nem feje a norvég egyháznak, semmiféle szerepe nincs e tekintetben (ugyanakkor az alkotmány továbbra is kizárja a más vallásúakat a trónöröklésből, akárcsak a dán alkotmány).

A vallásosság csökkenését, valamint a nem evangélikusok növekvő számát tekintve természetesnek tekinthető, hogy az uralkodók szerepe csökken az egyházban, ezzel kicsit közelebb kerülve a más vallású vagy éppen vallástalan állampolgárokhoz. Ugyanakkor a modern időknek való megfelelést a hagyomány kiegészíti: a dán és norvég trónt továbbra is csak evangélikus töltheti be, és az evangélikus egyház továbbra is számos fontos kulturális, oktatási feladatot tölt be az ország életében.

Nyilvánvaló, hogy a norvég, svéd, dán és angol uralkodóházak addig játszhatták vallási tekintetben a kohéziós faktor szerepét, ameddig az általuk kormányzott társadalom túlnyomó többségében az államegyház híve volt. Felvetődik a kérdés, mennyiben illeszkedhet ez a szerep egy vallási tekintetben változó, sokszínűvé váló Európához, amelyben például a muszlim népesség aránya növekszik. Kérdés, mit jelenthet a muszlim állampolgárok számára az európai uralkodóházak számos keresztény jelképpel telített szimbolikája. Valószínűleg többségük számára pont annyit jelent, amennyit az evangélikus vagy anglikán, vagy éppenséggel ateista szomszédjuknak: semmit, vagy legalábbis egyre kevésbé valami kézzelfoghatót. Kiváltképpen a fiatal generációk, a tizen- és huszonévesek aligha foglalkoznak az uralkodó vallásával. Egy divat és rapzene iránt érdeklődő rotterdami keresztény és muszlim fiatal életmódja közelebb áll egymáshoz, mint külön-külön a konzervatívabb, idős korosztályhoz, s valószínűleg egyikük sem foglalkozik az uralkodó trónbeszédével a Prinsjesdag ünnepségen.

Ha történelmi keretbe helyezzük ezt a kérdést, akkor leszögezhetjük, hogy a történelem során az iszlám igen pragmatikusan viszonyult a fönnálló hatalomhoz: a középkori magyar, a szicíliai normann, a spanyol és a lengyel királyoknak is voltak muszlim alattvalóik, és ez tény önmagában nem vezetett feszültségekhez az államhatalommal. Mindig akkor vezetett, amikor azt maga az állam gerjesztette, akár kapzsiságból, akár bűnbakképzésből, vagy amikor

egy muszlim állammal került katonai konfliktusba, s a területén élő muszlimokat ellenségként ítélte meg és el. Napjaink Európájában azonban az állampolgárság megítélésében nem az uralkodóknak van szerepe és feladata, erre választott kormányok és közigazgatás működnek. Jelenleg az uralkodók hatalma olyannyira korlátozok közé szorított, hogy még szimbolikusan sem provokálják a nem államegyházhoz tartozó állampolgáraikat.

Uralkodóházak magánélete

Manapság az európai dinasztiák elsősorban két témával szerepelnek a nyilvánosságban: a hivatalos állami ceremóniákon való részvétellel és a magánéletükkel. Ez utóbbi szaftos bulvártémának tűnik. [Lynn Hunt](#) történész szerint például a francia forradalmat megelőző évtized a pornográf kiadványok fénykora, és ezek jó része Marie-Antoinette-t pécézte ki, ezzel pedig képesek voltak politikát formálni: a nyomtatott, és kézről kézre pornográf iratok hozzájárultak a királyi ház tekintélyvesztéséhez.

Ebből is érzékelhető, hogy rendkívül rövidlátó alábecsülni az uralkodóházak magánéletét a politikai rendszer megszilárdításában. A magánéleti botrányok képesek aláásni a hatalmat, és fordítva, egy szerencsés házasság, egy szerető család és szeretetreméltó királyi pár és gyermekeik képe hozzájárulhat a rendszer stabilitásához.

Az uralkodócsaládok tagjai a párválasztásukkal, gyermekeik taníttatásának módjával, az általuk a magánéletben képviselt erkölcsi elvekkel képesek hatást gyakorolni a közösségre.

Az európai uralkodócsaládok hosszú ideig exkluzív, zárt társaságot, afféle „klubot” alkottak, ahová nem lehetett csak úgy bekerülni. Időnként fölbukkant egy-egy Bonaparte, akinek sikerült áttörnie az elzárkózás falát, és persze elő-előfordultak rangon aluli házasságok. Persze, a „rangon aluliság” viszonyítás kérdése: Habsburg-nézőpontból például már az is hallatlannak számított, hogy az öngyilkos Rudolf trónörökös és Stefánia belga hercegnő leánya, a kalandos életű [Erzsébet főhercegnő](#) férjhez ment egy Windisch-Grätz herceghez, vagy Ferenc Ferdinánd oltár elé vezette [Chotek Zsófia](#) grófnőt.

A 19. században az európai nagyhatalmú dinasztiák nyitottabbá váltak a kisebb királyságok uralkodóházai, majd az arisztokrácia irányában. Ennek volt egy praktikus oka: a vallási különbségek miatt lassan elfogytak a számba jöhető, hasonlóan nagy birodalmakat irányító partner dinasztiák. A 19. század végén például egyetlen katolikus és egyetlen ortodox vallású dinasztia által vezetett birodalom volt Európában. A többi katolikus és ortodox dinasztia csak kisebb országok trónjain ült a századvégen. Majd a 20. században a közép- és kelet-európai trónok megdőlésével tovább szűkült a kör (gondoljunk bele: a Habsburg-, Hohenzollern- és Romanov-dinasztiák mellett az összes német uralkodóház megbukott!).

A dinasztiák számára lassan a hasonló vallás meghatározóbbá vált a párválasztásban, mint a kiszemelt menyasszony vagy vőlegény családjának tényleges hatalma.

[Grace Kelly](#) és [III. Rainier](#) házassága volt a leghíresebb eset, amikor egy uralkodóház feje nemhogy külföldi, de ráadásul nem is az arisztokráciából származó párt választott. Húsz évvel korábban egy másik uralkodó szintén polgárságból választott magának arát. Ám emellett ráadásul a kiválasztott menyasszony elvált volt. [VIII. Edward](#) lemondott a trónról, hogy feleségül vehesse szerelmét, [Wallis Simpson](#)t. A brit törvények szerint nem lehetett olyan elvált asszony a királyné, akinek a férje még életben volt. Ráadásul Wallis esetében mindjárt kettő! Edward a szerelmét választotta a korona helyett, és fél Anglia megkönnyezte a lemondott királyt. Igaz, a rossznyelvek szerint Edward megbánta később a döntést. A Bahamák kormányzójaként a Chamberlain-féle megbékéltetési politika támogatójaként, majd Hitler „hasznos idiotájának” szerepét vállalva, a Führerrel való brit kiegyezés támogatásával törekedett önálló politikai szerepet vinni, de csak kínossá tette magát ország-világ előtt. Szélsőjobboldali szimpátiával vádolták, bár ez aligha valódi érzületből, inkább csak a rossz helyzetfelismerésből fakadt.

A 20. század második felében már alig fordult elő dinasztikus házasság egyenrangú dinasztiák között. Köztudott, hogy II. Erzsébet királynő és fia, Károly walesi herceg nem favorizálták az arisztokratával

kötendő házasságot Károly és Diana hercegnő két fia, Vilmos cambridge-i és Harry sussexi herceg esetében. Mindketten polgárlányt vehettek feleségül, Catherine Middleton és Meghan Markle személyében.

Ha királyi családokból történt a párválasztás, az elsősorban a személyes szimpátián, és nem az érdekeken alapult. Az is hozzájárult a helyzethez, hogy a század második felében az olasz, a román, a bolgár, a jugoszláv, majd a görög monarchia is megbukott. A trónjukat veszített dinasztiák nem erőltették az egymás közötti házasságokat, beérték az arisztokráciával.

Sőt, a skandináv uralkodócsaládokban már jó egy generáció óta megszokott, hogy a férj nem feltétlenül az arisztokráciából érkezik: Így Svédországban Victoria koronahercegnő férje személyi edző volt (igaz, megkapta a Västergötland hercege címet), Károly Fülöp herceg hitvese, Sofia pedig modellként dolgozott. Norvégiában a trónörökös, Haakon koronaherceg hitvese, Mette-Marit egy újságíró lányaként született. Haakon nővére, Márta Lujza hercegnő pedig egy Ari Behn nevű írónak nyújtott kezét.

Úgy tűnik, a 21. században a királyi házak demokratizálódása a házasodás terén is megállíthatatlan. Nincs is ezzel semmi baj, hiszen azért, mert valaki nem királyi vagy arisztokrata születésű, még rendelkezhet a megfelelő kultúrával, hogy választott dinasztiájának

és az országnak az érdekeit szolgálja. Például Grace, bár egy ír középosztálybeli családban született, és soha nem készült uralkodó hitvesének, fényesen helytállt Monaco hercegnőjeként, felelősen szolgálva népét és országát. A kultúra továbbadása nem születési, hanem szocializációs kérdés. A lényeg, hogy az illető pár ne csupán a bulvársajtónak szóló szenzációkkal, hanem valós közéleti tevékenységekkel (pl. szociális, környezetvédelmi, oktatási ügyek támogatása) vetesse észre magát. Mert bár az uralkodóházak szerepe visszaszorult sok tekintetben, egy területen ma is fontosak: példát mutatnak a nagypolgárság számára a hagyományok megőrzésében, beleértve a „jó ügyek” melletti szimbolikus és anyagi reprezentációt. Nem véletlen, hogy Harry és Meghan bejelentették: ökológiai felelősségből nem akarnak sok gyermeket. Ugyanakkor a sussexi hercegi párnak kínos lehet, hogy kiderült: túl sokat magánrepülőknek, ami éppenséggel ellentétben áll az ökológiai fenntarthatóságért viselt felelősségükkel.

Az uralkodóházak és tagjaik magánélete ma is bulvártémának számít, különösen egy-egy boldog vagy éppen boldogtalan házasság. Előbbire (legalábbis a kamerák előtt) Grace és Rainier, utóbbira Károly walesi herceg és Diana házassága szolgált példaként. Manapság az uralkodóházak egyáltalán nem foglalkoznak azzal, hogy a herceg vagy hercegnő partnere királyi sarj vagy akár arisztokrata legyen. Részben a monarchiák elfogyása vezetett ehhez, hiszen a II. világháborút követő időszakban jóval szűkebb a kínálat a fennmaradó dinasztiák számára a

megfelelő pedigrével rendelkező vőlegény vagy menyasszony kiválasztására. Másrészt a királyi házakba beházasodott polgári sarjak jelentős része képes volt helytállni, s nem keveredtek botrányokba (persze akadnak ellenpéldák is, pl. Stephanie monacói hercegnő férje, a volt személyi testőr, Daniel Ducruet, akit paparazzók kaptak lencsevégre, amint nem illő módon hetyeg Muriel Houtteman sztriptíztáncosnővel, sőt egy 90 perces videó is kikerült a párocska légyottjáról). Manapság a megfelelő viselkedés és presztízs fontosabb szempont a királyi házakban, mint a királyi vagy az arisztokrata származás.

Konklúzió

Mint ahogyan láthattuk, az uralkodóházak nem gátolták a tömegpártok és politikai tömegmozgalmak által fölvetett választójogi, szociális reformokat. Erre nem is voltak már képesek, hiszen a 19. század végén kialakult tömegtársadalmakban új problémák jelentkeztek (pl. iparosodás, szociális kérdés, növekvő kivándorlás, nyomornegyedek kialakulása, a városi szegénység láthatóvá válása), amelyekkel szemben a hagyományos államfölfogás (kamarillapolitika, csendes, óvatos reformok, szalonokban politizáló miniszterek, honorácior- és klubpártok, korlátozott, szűk körű választójog) tehetetlen volt.

Az 1809-es svéd alkotmány, benne a király rögzített túlhatalmával, és az 1866-os kétkamarás parlamenti rendszer jól működtek akkor, amikor Svédország még relatíve fejletlen, szegény agrárországnak számított, de az alkotmány és a politikai berendezkedés elavultnak tűnt akkor, amikor az iparosodás és ennek velejáró jelenségei kezdték megváltoztatni a svéd társadalom karakterét: a munkásság létszámának és arányának növekedése, a városi lakosság bővülése szükségszerűen együtt járt feszültségekkel a társadalomban. A sajtószabadság, a gyülekezési és egyesülési szabadság biztosítása ahhoz vezetett, hogy széles tömegek érdekei és érzelmei artikulálódtak a politikai mezőben.

A liberálisok és szociáldemokraták együtt rákényszerítették a királyt arra, hogy mondjon le az abszolutisztikus kormányzásról. A választójogi reform révén a szociáldemokraták kormányra kerülhettek. A megvalósult jóléti államban már az uralkodó hatalma sem volt tabu: Olof Palme keresztülvitte az 1974-es alkotmánymódosítást, amellyel a király hatalma végképp szimbolikussá vált. Európa más országaiban az uralkodók lemondtak a szociáldemokrácia iránti kezdeti bizalmatlanságukról (ehhez persze a másik oldal is szükségeltetett: a szociáldemokraták is *ad acta* tették „minden öröklött tisztség” eltörlését, amely magában foglalta a monarchia eltörlésének követelését is).

A monarchia és a pártok együttműködése fölhívja a figyelmet egy másik tényezőre, amelyet nem lehet eléggé hangsúlyozni a demokrácia működésében: a tanulóképességre. Tudjuk jól, hogy a demokrácia nem csupán intézményrendszerekből áll, hanem a demokrácia egyfajta kultúra is. Miközben az intézmények gyorsan változnak, a magatartási mintázatokban több az állandóság. A mai politikatudomány érzékeny az emberi-állampolgári dimenzióra. A politológusok hangsúlyozzák – a történész Annales-iskola szemléletét átvéve – a „hosszú időtartam” (*longue durée*) jelentőségét. A hirtelen politikai és gazdasági változások alkalmazkodási kríziseket idéznek elő.

Mindeközben az egyén szocializációjában továbbadódnak azok az értékek, amelyek segítik az eligazodást a társadalomban. Nem csupán az állami és egyházi oktatási intézményrendszer visel felelősséget az egyén szocializációjáért (sőt, ha őszinték vagyunk, az állami és egyházi iskola a legkevesebb szerepet játszik ebben), hanem a család, a szülőföld, a lakóhely, a munkahelyi közösség. A táj szocializációs hatásával magyarázható, hogy a köztársasági rendszerekben immár 100-200 év óta megfigyelhető a királypárti hagyomány továbbélése bizonyos régiókban (Bretagne, Vendée, Nápoly). Továbbá a családon belüli szocializációnak köszönhető, hogy a modernizáció közepette a monarchiák tekintélye fönntmaradt. Lehetett akár belpolitikai válság, akár alkotmányreform, kormányok jöhettek-mehettek, a családi és egyéb szocializációs közegek általi nevelés révén a hagyománytisztelet öröklődött.

Jó kérdés, Magyarországon van-e hagyománytisztelet, abban az értelemben, mint a nyugati országokban. S most hagyomány alatt nem olyasmire gondolunk, hogy lovasíjászat vagy a tokaji! A politikai hagyományok, amelyeket az állampolgári nevelés alatt sajátítunk el, léteznek-e? A magyar ellenzék megpróbálkozott azzal, hogy a köztársasági hagyomány hangsúlyozásával érzelmi alapot állítsa az ellenzékiességnek. Ám egyelőre nem tűnik úgy, mintha a köztársasági hagyomány élő lenne. Miért? Mert a családok és a lakóhely szocializációjába nem épült bele.

Sokkal előbbek a monarchia tradíciói. Szinte minden városban van királysobor (általában Szent Istváné), minden vidéki magyar, ha egyszer Budapesten jár, a pesti oldalon először az Országházat csodálja meg (ahol megláthatja a Szent Koronát) vagy a Millenniumi Emlékművet, ahol a dicsőséges királyok szobrai állnak, s ha fölsétál Budára, akkor útja egyenesen a Budavári Palotába vezet. Közben sétálhat a széles Andrássy úton, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában építettek, s beülhet azon kávéházak egyikébe (már amelyek működnek még), amelyek szintén a Ferenc József-i időszakra emlékeztetnek. Az iskolai tablók mindmáig a királyok arcképei díszítik, nem a köztársasági elnököké. Elég egy felületes átnézés a könyvesboltok történelmi regényei fölött, hogy megállapíthassuk: nincs köztársasági hősről szóló történelmi regény. Mindezek együttesen hatnak a szocializációra.

Szocializációnkba láthatatlanul ivódik be a monarchia öröksége iránti csodálat. Ehhez képest a köztársaság reprezentációja nagyon vérszegény, szinte csak február 1-jére, a Köztársaság Napjára korlátozódik (amely nem is emléknap vagy ünnepnap az iskolákban). Nem véletlen, hogy 1998-2002 között és 2020 után az Orbán-kormányok a monarchia emlékeire támaszkodtak emlékezetpolitikájukban. Sokan azt mondják: az Orbán-kormányok teremtenek hangulatot a monarchiának, és lebecsülik a köztársasági időszakokat. Valójában, ha őszinték vagyunk, éppen a fordítottja igaz: éppen azért él az Orbán-kormány a monarchiára való utalásokkal, mert a magyar nemzet nem tudott mit kezdeni a köztársasággal. Az Orbán-kormányok kihasználnak egy adottságot, és nem teremtik azt, legfeljebb megerősítik.

Sorozatunk befejező részében a szimbolikus és emlékezetpolitikát vizsgáljuk meg. Melyek voltak azok az esetek, amikor az uralkodóházhoz kötődő emlékezet és a nemzeti emlékezet eltértek egymástól. Végül levonjuk az általános konklúziót a Monarchia-széria végén.